

А. Ю. Кришко, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**ВІДГУК ІДЕЙ ВІЛЬГЕЛЬМА ФОН ГУМБОЛЬДТА
У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В УКРАЇНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Кришко А. Ю.

Відгук ідей Вільгельма фон Гумбольдта у контексті проблем розвитку української мови в Україні ХІХ – початку ХХ століття

У світлі боротьби за існування національної культури, що триває в Україні починаючи з ХVІІІ століття, ми розглянемо питання розвитку української мови і стану мовної освіти в складних умовах політики етнокультурної асиміляції у ХІХ – на поч. ХХ ст., а також питання впливу ідей німецького мислителя на розвиток української мови в державі ХІХ – поч. ХХ ст., та на свідомість українських інтелігентів, які боролися за право на існування рідної мови й національної культури. У контексті досліджуваної проблеми нас насамперед цікавлять етнолінгвістичні ідеї В. Гумбольдта, оскільки, починаючи з ХVІІІ століття, питання відрубності української мови від російської і польської стало не просто питанням самостійності українського народу, а питанням боротьби за існування української нації й української культури як такої.

Ключові слова: українська мова, літературна мова, лінгвоцид, українська нація, мовна освіта, народний дух.

Крышко А. Ю.

Отклик идей Вильгельма фон Гумбольдта в контексте проблем развития украинского языка в Украине ХІХ – начала ХХ века

В свете борьбы за существование национальной культуры, которая длится в Украине начиная с ХVІІІ века, мы рассмотрим вопросы развития украинского языка и состояния языкового образования в сложных условиях политики этнокультурной ассимиляции в ХІХ – нач. ХХ века, а также вопросы влияния идей немецкого мислителя В. Гумбольдта на развитие украинского языка в государстве ХІХ – нач. ХХ века и на сознание украинских интеллигентов, которые боролись за право на существование родного языка и национальной культуры. В контексте исследуемой проблемы нас прежде всего интересуют этнолингвистические идеи В. Гумбольдта, поскольку, начиная с ХVІІІ века, вопрос обособленности украинского языка от русского и польского

стал не просто вопросом незалежності українського народу, а питанням боротьби за існування української нації і української культури як такої.

Ключеві слова: український мовний, літературний мовний, лінгвоцид, українська нація, мовне формування, народний дух.

Прогресивні ідеї мислителів епохи Просвітництва завжди лишатимуться актуальними, адже вчені-реформатори вміли долати вузькі рамки своєї епохи, ставити найважливіші людські питання, пропонувати власні, суперечливі, інколи парадоксальні відповіді на них і цим здійснювати неоціненний внесок у формування вічних ідеалів. Одним з найвидатніших представників культури кінця XVIII – початку XIX століття був Вільгельм фон Гумбольдт, який завдяки величезному інтелектуально-культурному потенціалу своєї особистості й різноспрямованості своїх наукових інтересів спромігся генерувати значну кількість основоположних ідей у сфері державотворення, освіти, педагогіки, культурології та філології. У контексті досліджуваної проблеми нас насамперед цікавлять етнолінгвістичні ідеї В. Гумбольдта, оскільки починаючи з XVIII століття питання відрубності української мови від російської і польської стало не просто питанням самостійності українського народу, а питанням боротьби за існування української нації й української культури як такої. Уже протягом трьох сотень років Україна представляє собою геокультурний і геополітичний плацдарм для наочного підтвердження концепцій німецького мислителя та, незважаючи на рівень обізнаності щодо цих концепцій українських борників національної ідеї, намагається протистояти загрози перетворення нації на етнографічний матеріал.

До історії питання розвитку українського мовознавства та його наукових здобутків у XIX – на початку XX століття в певній мірі звертаються українські дослідники М. А. Жовтобрюх [7], П. Бевзенко [1], П. Штеппа [18], А. Лотоцький [11], Ф. Савченко [16]. Також цікавими в рамках нашого дослідження вбачаються праця В. М. Русанівського „Історія української літературної мови” [15] та стаття Ю. Шевельова „Чернігівщина у формуванні нової української мови” [17].

Проблемам становлення і розвитку в другій половині XIX – на початку XX століття української національної школи й національної освіти та пов'язаним з цими проблемами мовним питанням присвячені дисертаційні дослідження Н. М. Коляди „Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половини XIX – початок XX ст.)” [8] й О. А. Білецького „Розвиток народної освіти к Катеринославській губернії (друга половини XIX – початок XX ст.)” [2].

Обстеження наукових розвідок з питань розвитку української мови і становища мовної освіти в складних умовах політичного роз'єднання Західної і Східної України у XIX – на початку XX століття дає підстави стверджувати, що означену проблему науковці не розглядали під кутом зору її зв'язку з філософськими, педагогічними й лінгвістичними концепціями Гумбольдта.

У світлі боротьби за існування української нації і української культури, що триває починаючи з XVIII століття, ми розглянемо питання розвитку української мови і стану мовної освіти в складних умовах політики етнокультурної асиміляції у XIX – на поч. XX ст., а також питання впливу ідей німецького мислителя на розвиток української мови в державі XIX – поч. XX ст., та на свідомість українських інтелігентів, які боролися за право на існування рідної мови й національної культури.

Україна XIX – початку XX століття, як і Німеччина за часів Гумбольдта, не мала територіально-адміністративної цілісності. Її територія протягом XIX століття розподілялась між Польщею, Росією, Австрією й Угорщиною, а на межі XIX–XX ст. українські землі були підпорядковані двом державам: Австро-Угорщині й Російській Імперії. Однак, у цих політично-історичних умовах зберігалася єдність українського культурного простору. Як зазначає у своїй історіософській праці „Нариси з історії нашої культури” (1954) Є. Маланюк, „політичні кордони держав є величиною „змінною”, в той час, як культура – є величина більш або менш „стала” і її кордони, особливо на нашій Батьківщині є, в певнім сенсі, непорушні” [12, с. 9 – 10].

Історія України доводить правдивість ідеї Гумбольдта про безпосередній зв'язок мови, культури й „народного духу”, адже цілісність української

національної культури у вельми несприятливих для її розвитку та збереження умовах, утримувалася виключно завдяки енергії „народного духу”, акумульованій у мові. Цей факт підтверджує поява 1911 року ґрунтовної наукової праці з історії української літератури від давнини до початку ХХ століття члена київської Громади, майбутнього академіка і віце-президента ВУАН (з 1922), С. Єфремова „Історія українського письменства” як і висловлена у вступному слові думка її автора, що органічно витікає з ґумбольдтівського розуміння мови і культури, мови і мислення: „Так, тільки мова з письменством і залишилась у народу нашого і з ним у всіх його злигоднях; сама вона була і є тим живчиком, що кидався й тріпотів без упину в занепалому організмі народному, показуючи, що живий ще той народ, і жити він хоче, і жити він може, і жити він буде” [6, с. 20].

Українські землі об’єднувала спільна мова, яка не мала соціально-політичного статусу в жодній з названих держав. Йдеться про лінгвоцид, якого зазнала українська мова на всьому культурному ареалі своєї етнічної території. Лінгвістичний ґеноцид був складовою частиною політики етнокультурної асиміляції, яка проявлялась у цілеспрямованій діяльності суспільно-державних інституцій, що обмежували функціональні сфери української мови. Функціональна нерівноправність української мови віддзеркалювала стану й соціально-майнову нерівність українського суспільства, вищі прошарки якого свідомо зрікалися рідної мови, добровільно поступаючись своїми етнокультурними правами. Йдеться про політику ополячування й русифікації як лінгвосуїцид.

Особливу увагу маємо звернути на те, що в політиці лінгвістичного ґеноциду виняткове значення надавалося заходам у сфері освіти. Так, в епоху „освіченої монархії” російською імператрицею було заборонено друк і використання українського „Букваря” (1769). Майже у цей час, 1789 року, польський сейм видає розпорядження про закриття українських церковних шкіл і забороняє українську мову в усіх інших школах. У навчальних закладах Польщі, Румунії, Росії за вживання української мови учнів принижували і

навіть карали. У Львові 1808 року було закрито „Русинський інститут”, в якому викладався цілий ряд предметів українською мовою. А 1817-го вийшла постанова про викладання в школах лише польською мовою, адже мова, якою говорять русини, проголошувалася її діалектом. У підросійській Наддніпрянщині 1862 року були закриті безкоштовні українські школи для дорослих. У 1863 році вийшла, інспірована випадками російської та польської преси, таємна постанова російського міністра внутрішніх справ П. Валуєва, який стверджував, що української мови „не було, немає і бути не може”. Згідно з Валуєвським циркуляром заборонялося видання будь-якої літератури українською мовою, окрім художніх творів, на які накладалися різноманітні обмеження. Додаткові обмеження у сферу публічного функціонування української мови вніс Енський акт 1876, яким заборонялося ввезення з-за кордону українських оригінальних та перекладних книжок, друкування українських текстів до музичних творів, заборонялися театральні вистави та прилюдні читання українською мовою, викладання будь-яких дисциплін у школі по-українському; заборонялося також тримати в шкільних бібліотеках українські книжки. Шкільних учителів мали перевіряти і кожного, запідозреного в українофільстві звільняли з посади, нових учителів радилося набирати з росіян. З 1881 року в Російській Імперії заборонено викладання української мови в народних школах та виголошення нею церковних проповідей. А 1882-го вийшла заборона перекладати твори з російської мови на українську. Ці заходи поширювалися й на українські землі, що перебували поза державними кордонами Росії. На окупованій 1914 року російською армією Галичині й Буковині було заборонено друкування українських книжок, журналів і газет, закрито українські школи і гімназії.

В умовах політики лінгвоциду, яка послідовно провадилася на геокультурному українському просторі протягом XVIII – XIX ст., ідеї Вільгельма фон Гумбольдта ставали неймовірно актуальними, адже вони з філософського й наукового погляду обґрунтовували необхідність і

правомірність, як моральну й естетичну, так і природну, обстоювання права української мови не тільки на існування, а й на розвиток.

В Україні першими популяризаторами ідей Гумбольдта стали П. Житецький, який написав дослідження „Гумбольдт в історії філософського мовознавства” (1900), і засновник психологічної школи О. Потебня, який, засвоївши ряд ключових концептів німецького мислителя, створив власну філософію мови. Ключовим у філософії Потебні є питання – мова і мислення, яке постає у роботі Гумбольдта „Про розрізнення будови людських мов і його вплив на духовний розвиток людства” (1907): „Мова є не продуктом діяльності (Ergon), а діяльністю (Energia). Її істинне визначення може бути тільки генетичним. Мова представляє собою роботу духу, що постійно відновлюється, спрямовану на те, щоб зробити звук, який артикулюється, придатним для висловлювання думки” [3, с. 70]. О. О. Потебня, творчо розвинувши лінгвософські бачення В. фон Гумбольдта, піднявся до сучасного нам рівня антропоцентричного підходу до мови, до мовної картини світу, формує положення про зв'язок мови й нації, що так актуально сьогодні для реалізації цивілізованої мовної політики України.

У 1840-х рр. з'явилась нова генерація української інтелігенції, переважно це були вихованці й співробітники Київського та Харківського університетів, які усвідомлювали, що народ, позбавлений своєї віри, культури, історії та мови втрачає спільну мету існування та духовні й культурно-політичні орієнтири, відтак слабшає, в'яне, розпорошує свою вітальну й культуротворчу енергію. У Києві наприкінці 1845 року зусиллями В. Білозерського, М. Гулака, М. Костомарова, П. Куліша й О. Маркевича зорганізовано Кирило-Мефодіївське братство, яке проіснувало до арешту всіх братчиків у березні 1847 року. Це була українська таємна культурно-політична організація, до складу якої також уходили Г. Андрузький, О. Навроцький, Д. Пильчиков, І. Посяда, М. Савич, О. Тулуб, Т. Шевченко.

У першій половині XIX століття, за влучним висловом В. М. Русанівського, українська мова виступає як „інструмент реанімації

національної свідомості” [15, с. 146]. У цей період формуються фундамент літературної мови у творах І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемівського, А. Метлинського, М. Костомарова, Т. Шевченка, В. Забіли, П. Білецького-Носенка, М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагілевича та ін. Якщо діяльність кирило-мефодіївців засвідчила усвідомлення права української нації на самостійний культурно-політичний розвиток, то діяльність красномовного письменства доводила самостійність розвитку і значний творчий потенціал української мови, існування якої протягом усього XVIII століття заперечувала офіційна влада, нав'язуючи їй статус, з одного боку, діалекту великоруської мови, з іншого – польської.

Одним із факторів підтвердження окремішності певної мови є наявність національної лексикографії, тобто зібраного та науково засвоєного лексичного складу мови, та поява граматик як спроба дослідити й об'єктивно описати будову мови. Першою граматикою народнорозмовної української мови вважається „Грамматика малоросійскаго наречія” (1818), написана викладачем Ніжинського ліцею Олексієм Павловичем Павловським (1773 – 1826).

У цьому плані важливою є послідовна й цілеспрямована науково-педагогічна діяльність Павла Павловича Білецького-Носенка (1774 – 1856), яка розпочиналась як аматорська, після його виходу у відставку з військової служби. Нахил до педагогічної роботи, любов до дітей і словесності та природне відчуття мови за кілька років зробили професіонала з дилетанта, який не мав спеціальної підготовки, адже освіту Білецький-Носенко отримав у Петербурзькому Шляхетському сухопутному кадетському копусі. Суголосно з ідеями Вільгельма Гумбольдта, від своїх учнів Павло Павлович вимагав свідомого розуміння того, що вони вивчали, прагнучи виховати гармонійно розвинену й освічену особистість.

Як любитель словесності й викладач мов Білецький-Носенко переймається проблемами рідного слова. У цьому контексті з'являються його філологічні праці „Грамматика малоросійської мови” (1821), „Істотні властивості

поезії і риторики” (1821), „Про мову малоруську” (1838), „Граматики південно-руської мови” (1843) та ін.

Білецький-Носенко укладав „Словарь герменевтический, лингвистико-исторический, географический, с изъяснением истинного смысла устарелых, вышедших из употребления находящихся в летописях российских, старых законах и проч.”. Як відзначають історики української лексикографії, праця П. П. Білецького-Носенка є першим повним словником української мови, реєстр якого налічує 20 000 вокабул – такий обсяг подібні видання перевищили лише в 1980-х роках. Л. В. Пироженко вказує на той факт, що копіями, які зробив зі словника свого вчителя М. А. Маркович, користувався Борис Грінченко, укладаючи 4-томний „Словник української мови” (опубл. 1906 – 1908) [13, с. 253].

Спроба П. П. Білецького-Носенка зробити словник нової української народної і літературної мови була не єдиною в першій половині ХІХ століття. У цей час у Західній Україні функціонувала слов'яно-руська літературна мова, доповнена деякими місцевими особливостями. Цей факт засвідчує поява 1823 року „Граматики языка словено-русского” Івана Могильницького (1777–1831) – засновника і ректора дяковчительського університету в Перемишлі. Поява цієї праці безпосередньо пов'язана з першою хвилею національного відродження Галичини, центром якої став Перемишль, де навколо перемишльського владика – єпископа Михайла Левицького згуртувалися представни національно свідомої інтелігенції – І. Могильницький, Й. Левицький, Й. Лозинський, А. Добрянський, І. Лаврівський, І. Снігурський, що виявляли великий інтерес до вітчизняної історії, життя народу, його мови й усної народної творчості, чимало зробили для піднесення українського шкільництва, вживаючи заходів щодо створення початкових шкіл для місцевого населення. У 1826 році завершено 6-томний тлумачний словник української мови І. Лаврівського (1773-1820) – ректора Львівської греко-католицької семінарії, що першим у Галичині починає виголошувати проповіді українською мовою, яку вже вважає самостійною і окремою від інших слов'янських мов.

У Будині (Будапешті) 1830 року латиною була видана «Slavo-ruthena grammatica» («Грамати́ка слов'яно-руська») Михайла Михайловича Лучкая (1789–1843). Для українського мовознавства й славістики вона була важливою з огляду на докладний опис фонетичної й граматичної системи українських говірок Закарпаття, нею користувалися відомі вчені-славісти XIX століття В. Копітар, Я. Коллар, Й. Шафарик, І. Срезневський, Ф. Міклошич, П. Ягич, які високо оцінювали зібраний автором і доданий до граматики фольклорний матеріал: казки, пісні, приказки, прислів'я, порівняння, загадки й заклинання. Суголосно з гумбольдівськими засадами посібник вводив у наукову сферу живу українську мову й об'єктивно ставив завдання порівняльно-історичного її вивчення в зіставленні з мертвою книжною старослов'янською мовою. У 1834 році з'явилась німецькою мовою перша друкована грамати́ка української мови в Галичині „Grammatik der ruthenischen oder klein ruthenischen Sprache in Galicien” („Грамати́ка руської або малоруської мови в Галичині”) Йосифа Левицького (1801–1860), де аргументовано доводиться єдність української мови Наддніпрянщини і Наддністрянщини. А 1849-го польською мовою опублікована „Gramatyku języka matoruskiego” („Грамати́ка руської мови”) Йосипа Лозинського (1807–1889), який 1834 року започаткував у Галичині так звану „азбучну війну”.

У 1830-х рр. починається нова хвиля відродження у Галичині, пов'язана з діяльністю гуртка „Руська трійця” (1833 – 1837), до складу якого входили М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький, Г. Ількович, М. Устиянович, М. Кульчицький та ін. 1849 року у Львові виходить „Грамати́ка руського язика” професора (1848 – 1867) і ректора (1863 – 1864) Львівського університету Якова Федоровича Головацького (1814 – 1888), що містила багатий матеріал, узятий переважно з місцевої народної мови. Інший фундатор „Руської трійці” Маркіян Семенович Шашкевич (1811 – 1843) активно обстоював ідею створення літературної мови на народномовній основі, розробляв правила фонетичного правопису. У 1836 році Шашкевич уклав „Читанку” для народних шкіл.

Маємо назвати ряд важливих різнопланових факторів, прямо чи опосередковано пов'язаних з актуалізацією й поширенням (як усвідомлюваним, так і неусвідомлюваним) на межі 1850-х – 1860-х рр. мовознавчих і педагогічних ідей Гумбольдта на українських теренах: 1) 1859 року в Петербурзі виходить друком переклад Петра Білярського праці Гумбольдта під назвою „Про відмінність організмів людської мови та вплив цієї відмінності на розумовий розвиток людства”; 2) від січня 1861 року до вересня 1862 року у Петербурзі щомісячно виходить українофільський журнал „Основа”; 3) 4 березня 1861 року на території Наддніпрянської України скасовано кріпосне право (на Галичині та Буковині 1848 р.); 4) 10 березня 1861 року в Петербурзі помер Т. Шевченко, від 8 травня 1861-го – повернення праху поета на Батьківщину та його перепоховання – починається національний підйом; 5) 1862 року в „Журнале Министерства народного просвещения” як серію статей опубліковано працю О. О. Потебні „Думка і мова”, в якій глибокому критичному аналізу піддаються ідеї Вільгельма Гумбольдта і його послідовників Г. Штейнталя й А. Шлейхера; 6) від 1863 року починає діяти Валуєвський циркуляр.

Відродження національних інтенцій, реанімаційним чинником яких виявилася мова, у культурних колах українського етносу першої половини ХІХ століття вимагало від наступної генерації розширення функціональних меж української мови. Цю думку в контексті проблем національної освіти чітко формулює М. Костомаров у статті „Про викладання південноруською мовою”, яку було надруковано 1862 року у травневому номері „Основи”. Характеризуючи діяльність Костомарова в освітній сфері Н. С. Побірченко зазначає, що Громада і журнал „Основа” відігравали велику роль у розвитку просвітницького руху по всій Україні, приділяючи значну увагу недільним школам та запровадженню української мови як викладової. У зв'язку з чим постала проблема, пов'язана з браком підручників і книжок. Це, зокрема, спонукало Т. Г. Шевченка до написання „Букваря южнорусского” (1861), а П. О. Куліша – „Грамматки” (1857, 1861). Оскільки підручників катастрофічно

не вистачало, дехто з громадівців вбачав вихід у тому, щоб перекладати російські та іноземні підручники українською мовою. Як слушно зазначає Побірченко, М. І. Костомаров дотримувався іншої думки, яку і виклав у статті „Про викладання південноруською мовою” [14, с. 330]. Ми вважаємо, що не тільки це спонукає професора Костомарова до написання статті, головна мета – визначити й обґрунтувати магістральні програмні завдання та цілі нового етапу українського національного руху. Костомаров, по-перше, чітко формулює головну мету, вочевидь, виходячи з гумбольдтівського постулату про те, що мова є органом мислення народу, який її створив: „Нам необхідно викладання науки нашою рідною мовою, викладання не тим, хто вже звук не тільки говорити, але й мислити загальноруською мовою, але тому народу, для якого рідна мова дотепер найзручніша та найлегша форма передачі й висловлення думок. Замість повістей, комедій, віршів потрібні наукові книги” [10, с. 310]. По-друге, обґрунтовує її, виходячи з розуміння мови як засобу пізнання: „...доки південноруською мовою не будуть передаватися знання, доки ця мова не стане проводирем загальнолюдської просвіти, до тих пір усі наші писання цією мовою – блискучий пустоцвіт...” [10, с. 309]. По-третє, визначає конкретні завдання, які полягають у створенні науково-навчальної літератури, що становитиме початкову базу, підґрунтя національної освіти: 1) букварі; 2) релігійно-церковна література: „коротка священна і церковна історія, катехізис, уривки з повчань святих отців церкви, з житійлюбимих народом святих і пояснення богослужіння” [10, с. 310]; 3) книжки природознавчого циклу: арифметика, космографія, географія тощо; ;4) граматики рідної мови, за якою „народ знайомитиметься з побудовою людського слова” [10, с. 311]; 5) правознавча література, яка знайомитиме народ з головними підставами його становища в державі та його юридичними правами. Костомаров характеризує їх як „план початкового виховання” [10, с. 311].

Окремим питанням обговорюються функції держави у цьому проекті національної освіти: „Держава є необхідною зовнішньою формою поєднання суспільств і може складатися з багатьох народів, які у державному розумінні,

усі разом складають одне тіло, проте у внутрішньому житті кожний перебуває самотнім цілим. Не змішуючи себе з народом, держава не повинна віддавати перевагу одному з підвладних собі народів і ставити його вище за інших, однак у рівній спосіб охороняти порядок їх взаємних відносин і не заважати вільному розвитку кожного з них. Для влади, яка виражає державне начало, звичаї й особливості народів мають біти в рівній мірі законними, і моральні вимоги життя кожного з них неповинні зустрічати перешкод” [10, с. 311]. Як бачимо, М. Костомаров обстоює гумбольдтівський принцип невтручання держави у справи освіти, при цьому обґрунтовує цей принцип гумбольдтівською ж ідеєю унікальності картини світу кожного народу й у такий спосіб значно розширює його контекст.

Таким чином, для сформульованих Гумбольдтом принципів мовного світобачення, доцільності поєднання лінгвістичних досліджень з історичними, антропологічними та етнопсихологічними, було підготовлено благодатний ґрунт, на який вони лягли і були сприйняті й глибоко засвоєні українськими науковцями й діячами культури вже на самому початку 1860-х рр. у контексті нагальних і невідкладних національних проблем, насамперед пов’язаних з відміною кріпацтва, майже столітнє панування якого на українських землях призвело до занепаду практично всіх сфер національного буття.

Для народу, мова якого зазнала лінгвосуїцид та лінгвоцид, культуру, мову, історію, територію якого розірвали на Схід і Захід, ідеї видатного німецького мислителя Вільгельма Гумбольдта були рятівними, життєвонеобхідними. Його думка про унікальність кожної мови як світобачення нації озброювала національно свідому українську інтелігенцію у змаганні за право на існування рідної мови й національної культури, а серед вітчизняних мовознавців, які виборювали це право, були ті, хто звертався до ідей видатного німецького мислителя й адаптував їх до українського ґрунту.

Література

1. **Бевзенко С. П.** Історія вивчення української мови. Історія вивчення української мови: Навчальний посібник / Степан Пилипович Бевзенко. – К. : Вища школа, 1991. – 231 с.
2. **Білецький О. А.** Розвиток народної освіти к Катеринославській губернії (друга половини ХІХ – початок ХХ ст.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Олексій Анатолійович Білецький. – Слов'янськ, 2009. – 203 с.
3. **Гумбольдт В. фон.** О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / Вильгельм фон Гумбольдт // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию; [пер. с нем.] / общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева. – М. : Прогресс, 2000. – С. 37–298.
4. **Гумбольдт В. фон.** Характер языка и характер народа; [пер. О. А. Гулыги] / Вильгельм фон Гумбольдт / Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры; [пер. с нем.] / сост., общ. ред. и вступ. ст. А. В. Гулыги, Г. В. Рамишвили.. – М. : Прогресс, 1985. – С. 370–381. – (Языковеды мира).
5. **Гусельцева М. С.** Творческое наследие И. Тэна и Д. Н. Овсянико-Куликовского: культурно-психологическая эпистемология [Электронный ресурс] / М. С. Гусельцева // Психологические исследования: электронный, научный журнал. – 2010. – № 5. – Режим доступа к тексту : <http://www.psystudy.ru/index.php/num/2010n5-13/382-guseltseval3>.
6. **Єфремов С. О.** Історія українського письменства / Сергій Олександрович Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – 688 с.
7. **Жовтобрюх М. А.** Нарис історії українського мовознавства (1918–1941) / Михайло Андрійович Жовтобрюх / АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук, думка, 1991. – 260 с.
8. **Коляда Н. М.** Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половини ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук:

спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Наталія Миколаївна Коляда. – К., 2004. – 26 с.

9. **Костомаров М.** Книги битія українського народу / Микола Костомаров. – Львів, Київ : Нові шляхи, 1921. – 24 с.

10. **Костомаров Н.** О преподавании на южнорусском языке / Николай Костомаров // Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К. : Либідь, 1994. – С. 309 – 313.

11. **Лотоцький А.** Українська книга / Антін Лотоцький. – Прага : Legiografie, 1926. – 13 с.

12. **Маланюк Є. Ф.** Нариси з історії нашої культури / Євген Филімонович Маланюк. – К. : Обереги, 1992. – 80 с.

13. **Пироженко Л. В.** Білецький-Носенко Павло Павлович / Л. В. Пироженко // Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. – Кн. 1: Навчальний посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 250–255.

14. **Побірченко Н. С.** Костомаров Микола Іванович / Наталія Семенівна Побірченко // Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. – Кн. 1: Навчальний посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 468 – 333.

15. **Русанівський В. М.** Історія української літературної мови. Підручник / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Артк, 2001. – 392 с.

16. **Савченко Ф.** Заборона українства 1876 р. До історії громадських рухів на Україні 1860–1870 рр. / Федір Савченко. – Х., К. : Державне видавництво України, 1930. – 415 с.

17. **Шевельов Ю.** Чернігівщина у формуванні нової української мови / Юрій Шевельов. – Париж ; Нью-Йорк, 1961. – 15 с.

18. **Штеппа П.** Заборона українського слова в Росії / П. Штеппа. – Торонто : Видавництво просвітної комісії Руського народного союзу, 1916. – 59 с.

19. **Шулежкова С. Г.** История лингвистических учений: Учебное пособие для студентов филологических факультетов / Светлана Григорьевна

Шулежкова. – М. : Флінта, Наука, 2004. – 400 с.

Kryshko A. Yu.

The Reflection of the Ideas of Wilhelm von Humboldt in the Context of the Development of the Ukrainian Language in Ukraine in the 19th – beginning of the 20th Centuries

In the light of struggle for existence of national culture in Ukraine which has been going on since the eighteenth century, this paper outlines the question of the development of the Ukrainian language and linguistic education under difficult conditions of the policy of ethnic and cultural assimilation in the nineteenth century and the early twentieth century, as well as the influence of Wilhelm von Humboldt's ideas on the development of the Ukrainian language in the state in the nineteenth century and the early twentieth century and the consciousness of Ukrainian intellectuals who fought for existence of the native language and national culture. In the context of this problem we are primarily interested in Humboldt's ethnolinguistic ideas, as since the eighteenth century the question of separateness of Ukrainian language from Russian and Polish was not simply a matter of independence of Ukrainian people but it was closely connected to the very existence of Ukrainian nation and Ukrainian culture.

Key words: Ukrainian, literary language, linguicide, Ukrainian nation, linguistic education, folk spirit.

Відомості про автора

Кришко Анна Юріївна – аспірант кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Стаття надійшла до редакції 28.03.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

A. Yu. Kryshko, Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

**THE REFLECTION OF THE IDEAS OF WILHELM VON HUMBOLDT
IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN
LANGUAGE IN UKRAINE IN THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH
CENTURIES**

Kryshko A. Yu.

The Reflection of the Ideas of Wilhelm von Humboldt in the Context of the Development of the Ukrainian Language in Ukraine in the 19th - beginning of the 20th Centuries

In the light of struggle for existence of national culture in Ukraine which has been going on since the eighteenth century, this paper outlines the question of the development of the Ukrainian language and linguistic education under difficult conditions of the policy of ethnic and cultural assimilation in the nineteenth century and the early twentieth century, as well as the influence of Wilhelm von Humboldt's ideas on the development of the Ukrainian language in the state in the nineteenth century and the early twentieth century and the consciousness of Ukrainian intellectuals who fought for existence of the native language and national culture. In the context of this problem we are primarily interested in Humboldt's ethnolinguistic ideas, as since the eighteenth century the question of separateness of Ukrainian language from Russian and Polish was not simply a matter of independence of Ukrainian people but it was closely connected to the very existence of Ukrainian nation and Ukrainian culture.

Key words: Ukrainian, literary language, linguistic, Ukrainian nation, linguistic education, folk spirit.

Progressive ideas of the Enlightenment thinkers always will always be relevant because scientific reformers were able to overcome the narrow limits of their era, put the most important human questions, propose their own contradicting, sometimes paradoxical answers, and in this way realize inestimable contributions to the formation of eternal ideals. One of the most prominent culture representatives of the late XVIII – early XIX century was Wilhelm von Humboldt, who, thanks to the huge intellectual and cultural potential of the individuality, and various directions of

research interests managed to generate a significant amount of basic ideas in the field of state building, education, pedagogics, cultural studies and philology. In the context of the investigated problem we are primarily interested in the ethnolinguistic ideas of W. Humboldt, since from the beginning of XVIII century the question of separateness of Ukrainian from Russian and Polish was not simply a question of independence of Ukrainian people, but the question of struggle for survival of the Ukrainian nation and the Ukrainian culture as such. For over three hundred years, Ukraine is a geocultural and geopolitical bridgehead for a visual confirmation of German philosopher's concepts, notwithstanding the level of erudition as to these conceptions of Ukrainian defenders of the national idea, tries to resist the danger of the nation's transformation into ethnographic material.

To the history of the Ukrainian linguistics development and its scientific achievements in the XIXth – early XXth century to certain extent apply these Ukrainian researchers: M. A. Zhovtobruh [7] P. Bevzenko [1] P. Shteppa [18] A. Lototsky [11] F. Savchenko [16]. Also, in the frameworks of our research, we are interested in: V. M. Rusanivsky "History of the Ukrainian literary language" [15] and Yu. Shevel'ov "Chernihiv in the formation of new Ukrainian" [17].

Establishment and development problems of Ukrainian national school and national education in the second half of the XIX – early XX century, and related problems of language are covered in dissertationsof: N. M. Kolyada "The development of Sunday-school in Ukraine (the second half of XIX – XX centuries.)" [8] and O. A. Bieleckiy "The development of national education as to Government of Yekaterinoslav (the second half of XIX – early XX century)" [2].

The review of scientific studies of the development of Ukrainian and the situation of language education in the complex conditions of political separate of Western and Eastern Ukraine in the XIX – early XXth century gives reason to confirms that the problem wasn't examined by sientists from the perspective of its relationship with the philosophical, pedagogical and linguistic concepts of Humboldt.

In the light of the struggle for existence of Ukrainian nation and Ukrainian culture that have been since XVIII century, we will examine the development of

Ukrainian and the state of language education in difficult conditions of ethnocultural assimilation policy in XIXth – early XX century, and the impact question of ideas of the German thinker on the Ukrainian language in the state of XIXth – early XXth century, and on the consciousness of Ukrainian intellectuals who fought for the right of existence for the native language and national culture.

XIXth – early XXth century Ukraine, like Germany in the time of Humboldt, had no territorial-administrative integrity. Its territory was divided between Poland, Russia, Austria and Hungary during the XIX-th century, and on the border of XIXth – XXth centuries Ukrainian lands were subjected to Austria-Hungary and the Russian Empire. However, these political-historical conditions maintained the unity of Ukrainian cultural space. As it's noted in historical and philosophical work "Essays on the history of our culture" (1954) by Ye. Malaniuk, "political boundaries of states become "variables", while the culture – is more or less "constant" and its borders, especially in our motherland are, in a sense immutable" [12, p. 9 – 10].

The Ukrainian history proves the truth of Humboldt's idea of direct connection of language, culture and "national spirit", because the integrity of Ukrainian national culture in very unfavorable to its development and preservation conditions have kept solely thanks to the energy of "national spirit", accumulated in language. This fact is confirmed by the appearance of extensive scientific work in 1911 about the history of Ukrainian literature from antiquity to the early XX th century, by a member of the Kyiv community, the future Academician and Vice President of VUAN (since 1922), S. Yefremov's "History of Ukrainian literature" as expressed in the introduction idea of its author, that organically flows out from Humboldt's understanding of language and culture, language and thinking: "So, only language with the written language remained with our people, with our calamities, it was and will be lively creature that jumped and trembled without stopping at the fallen people's body, showing that people are still alive, and they want to live , and they can live, and they will live" [6, p. 20].

Ukrainian lands were united by a common language, that had no social and political statuses in any named states. Now we are talking about killing language,

which the Ukrainian language suffered from all over cultural area of its ethnic territory. Linguistic genocide was a part of policy of ethnic and cultural assimilation, which was manifested in purposeful activities of social and governmental institutions, that limited functional spheres of the Ukrainian language. Functional inequality of the Ukrainian language mirrored and reflected class, social and economic property inequality of Ukrainian society, the higher layers of which have been consciously disowning mother tongue, freely waive their their ethnical and cultural rights. We are talking about impact of Poland and policy of russification like killing language.

We must pay special attention to the fact that in the policy of linguistic killing exceptional importance was given to activities in educational sphere. Thus, at the age of “enlightened monarchy” printing and usage of Ukrainian “ABC” was forbidden by the Russian Empress (1769). Just about this time, 1789, the Polish Sejm issued order to close Ukrainian church schools and prohibited the Ukrainian language in all other schools. At the educational institutions in Poland, Romania, Russia for the usage of the Ukrainian language students were humiliated and even punished. In 1808 Lviv’s “Rusynsky institute” was closed, where a number of subjects were taught in Ukrainian. And in 1817 there was issued a decree of teaching in schools only in Polish, because the language Rusyn people were speaking was proclaimed its dialect. In the over Dnieper Ukraine in 1862 there were closed free Ukrainian schools for adults. In 1863, inspired by the insults of Russian and Polish press, came out the secret decision of the Russian Minister of Internal Affairs P. Valuev, who claimed that the Ukrainian language “wasn’t, isn’t and cannot be”. According to Valuevskyi Circular it was prohibited the publication of any Ukrainian literature, except art works, which were variously limited. Additional restrictions to public use of the Ukrainian language were added in Enskyi act of 1876, which prohibited the importation of Ukrainian original and translated books abroad, printing of Ukrainian texts for musical compositions, theatrical performances and public reading of the Ukrainian language, teaching any subjects at school in Ukrainian; also it was forbidden to keep Ukrainian books at the school libraries. School teachers had to be checked. And everybody who was suspected in loving Ukrainian was dismissed from job. It was

advised to contract new teachers from Russians. Since 1881 it was prohibited teaching of the Ukrainian language in public schools and preaching in Russian Empire. And 1882 it was prohibited the translation from Russian into Ukrainian. These actions were also expanded on the Ukrainian lands that were outside of the state borders. In occupied in 1914 Galicia and Bucovina by Russian army it was prohibited printing of Ukrainian books, magazines and newspapers, Ukrainian schools and gymnasiums were closed.

In terms of language genocide policy, which was in series conducted on geographical and cultural Ukrainian space during the XVIIIth – XIXth centuries, the ideas of Wilhelm von Humboldt became incredibly important because from philosophical and scientific point of view they gave basis to necessity and legitimacy, both moral and aesthetic, and natural, to assert right of the Ukrainian language not only to exist, but also to develop.

In Ukraine the first popularizers of Humboldt's ideas were P. Zhytetskyy, who wrote the study "Humboldt in history of philosophical linguistics" (1900), and the founder of psychological school O. Potebnya, who mastered a number of key concepts of the German philosopher, created his own philosophy of language. The key in the Potebnya's philosophy is questions of language and thinking, which appear in Humboldt's work "About the distinction of human language and its impact on intellectual development of humanity" (1907): "Language isn't the product of action (Ergon), it is the action (Energia). Its true definition can only be genetic. Language is a work of the spirit, that constantly renews, is aimed at making the sound that is articulated suitable for expression of thought" [3, p. 70]. O. O. Potebnya creatively developed the linguistic and philosophic view of W. von Humboldt, rose up to the present level of our people-centered approach to language and language world, formed statute of connection between language and nation, what is relevant today for the realization of civilized language policy in Ukraine.

In the 1840s, a new generation of Ukrainian intellectuals appeared, they were mostly pupils and employees of Kyiv and Kharkov Universities, which realized that people deprived of their faith, culture, history and language loses the common aim of

existence, spiritual, cultural and political guidelines, afterwards weakens, fades, scatters its welcoming and a culture creation power. In Kyiv in late 1845, by the efforts of Belozersky V., M. Hulak , M. Kostomarov, P. Kulish and O. Markiewicz there was organized Kyryl and Mephodius Brotherhood, which existed till the arrest of all the members in March, 1847. It was a secret Ukrainian cultural and political organization, which also consisted of G. Andruzky, O. Navrotsky, D. Pylchykov, I. Posyada, M. Savych, O. Tulub, T. Shevchenko.

In the first half of the XIX th century, according to well-aimed expression of V. M. Rusanovsky, the Ukrainian language is “reanimation instrument for national consciousness” [15, p. 146]. During this period the basis of the literary language has been formed in the works of I. Kotlyarevskyi, G. Kvitka-Osnovyanenko, E. Grebinka, P. Gulak-Artemovski, A Metlynsky, M. Kostomarov, T. Shevchenko, V. Zabily, P. Biletsky-Nosenko, M. Shashkevych, Ya. Holovatsky, I. Vahilevych and others. If the activity of members of Kyryl Methodian membership assured awareness of the right of nation to self-Ukrainian cultural and political development, the activity of eloquent writing proved the independence of development and considerable creativity potential of the Ukrainian language, whose existence during the XVIII th century was denied by the authorities, forcing her status, on the one hand, of Great Russian language dialect, and on the other – of Polish.

One of the factors separately confirming the presence of a particular language is the national lexicography that is collected and scientifically assimilated vocabulary of the language and the emergence of grammar as an attempt to explore and objectively describe the structure of language. The first grammar of public Ukrainian language is considered “Grammar of Malorossia dialect” (1818), written by a teacher of Nijin Lyceum Alexey Pavlovich Pavlovsky (1773 – 1826).

In this regard, important are consecutive and purposeful scientific and pedagogical activity of Pavel Biletsky-Nosenko (1774 – 1856), that started as an amateur , after his retirement from military service. The way of the pedagogical work, love for children and literature and a natural sense of language in a few years made a professional from an amateur who had no special training because Biletsky-

Nosenko received education in the St. Petersburg noble Overland Cadet kopusi. Agreeing with the ideas of Wilhelm von Humboldt, he demanded from his students conscious understanding of what they have studied in the effort to educate harmony development and educated person.

As a lover of literature and language teacher Biletsky-Nosenko is ambued with problems of native word. In this context, he wrote his philological works “Grammar of half-Russian language” (1821), “The essential properties of poetry and rhetoric” (1821), “About half-Russian language” (1838), “The grammar of southern Russian Language” (1843), etc.

Biletsky-Nosenko concluded “Dictionary of hermeneutic, lingvo-historical, geographical, with a true meaning definition of old, archaism, that are in the chronicles of Russia, old laws and so on”. As noted by historians of Ukrainian lexicography, the work of P. P. Bielecki-Nosenko is the first complete dictionary of the Ukrainian language, the registry of which contains 20 000 vocables – such amount was exceeded only in 1980th. L. V. Pyrozhenko points to the fact that the copies that were made from the dictionary of his teacher M. A. Markovich, used Boris Grinchenko, composing 4-volume “Dictionary of the Ukrainian language” (published in 1906 – 1908) [13, p. 253].

Trying of P. Biletsky-Nosenko to make a new Ukrainian dictionary of Folk and literary language was not the only in the first half of the XIX th century. In this time Slavic-Russian literary language functioned in the Western Ukraine, supplemented by some local features. This fact confirms the appearance of “Grammar of Slovenian-Russian language” in 1823 written by Ivan Mogylnitskyi (1777 – 1831), founder and rector of the Deacon teaching University in Peremyshl. The appearance of this work is directly related to the first wave of national revival in Galicia, which was centered in Peremyshl, where around Peremyshl’s arhbishop – Bishop Myhayilo Levytsky rallied representatives of national responsible intellectuals – I Mogylnytskyy, J. Levitsky, J. Lozinsky, A. Dobriansky, I. Lavrivsky, I. Snihursky. They paid a great interest to native history, people’s life, their language and oral folk arts, did a lot to raise the Ukrainian education by taking action to establish primary schools for

local people. In 1826, it was completed 6-volumes the Ukrainian language dictionary of I. Lavrovsky (1773 –1820) – Rector of the Lviv Greek Catholic seminary in Lviv that first begins to pronounce sermons in Galicia in the Ukrainian language, which has already been considered independent and distinct from other Slavic languages.

In Budyn (Budapest) in 1830 was published in Latin “Slavo-ruthena grammatira” (“The grammar of Slavic-Russian”) by Mikhail Mikhailovich Luchkay (1789 – 1843). For Ukrainian linguistics and Slavic studies, it was important in view of the detailed description of phonetic and grammar system of Zaccarpathians dialects of Ukrainian, it was used by well-known scientists of the XIX th century: V. Kopitar, Ya. Kollar, J. Shafaryk, I. Sreznevsky, F. Mikloshych, P. Yagyach who appreciated collected and added to the grammar folk material: tales, songs, sayings, proverbs, comparisons, riddles and spells. According to Humboldt’s principles, manual introduced in the scientific sphere alive Ukrainian language and objectively set the task of comparative historical study in relation with the dead portrait of Old Church Slavonic language. In 1834 was printed in German, first manual of Ukrainian grammar in Galicia “Grammatik der ruthenischen oder klein ruthenischen Sprache in Galicien” (“Russian or half-Russian grammar in Galicia”) Joseph Levitsky (1801 – 1860) where it was reasonably proved the unity of the Ukrainian language in the above regions of Dnieper and Dniester. And in 1849th year first published in Polish “Gramatyku jezyka matoruskiego” (“Russian grammar”) of Joseph Lozinski (1807 – 1889), who in 1834 started in Galicia so-called “elementary war”.

In 1830 begins the new wave of renaissance in Galicia related to the activity of group “Russian trinity” (1833 – 1837), whose members were M. Shashkevych, I. Vahylevych and J. Holovatsky, G. Ilkovich, M. Ustyjanovych, M. Kulchytsky etc. In 1849 in Lviv was published “Russian Grammar” by professor (1848 – 1867) and rector (1863 – 1864) of Lviv University – Yakov Fedorovich Golovatsky (1814 – 1888). Work contained rich material, taken mainly from the local national language. Another founder of the “Russian trinity” was Markiyan Semonovych Shashkevych (1811 – 1843), who actively defended the idea of literary language creation based on

native language, developed rules of phonetic spelling. In 1836 Shashkevych designed a “Reader” for public schools.

We have to call a number of important different factors, that directly or indirectly are related to actualization and expansion (of both ways: conscious and unconscious) in 1850 – 1860 of linguistic and pedagogical ideas of Humboldt on the territory of Ukrain: 1) in 1859 in St. Petersburg was printed the translation of Humboldt’s work “About the difference of organisms of human language and the impact of this difference on the mental development of mankind” 2) from January 1861 to September 1862 in St. Petersburg Ukrainian loving magazine “Osnova” monthly was published 3) March 4, 1861 in the Dnieper, Ukraine abolished serfdom (in Galicia and Bukovina 1848) 4) March 10, 1861 in St. Petersburg, died T. Shevchenko, May 8, 1861 – the ashes of the poet was returned to motherland and his reburial - national rise begins; 5) in 1862, “Ministry of National Enlightenment Journal” as a series of articles published a work of O. O. Potebnya “Thought and Language”, which are subjected to thorough critical analysis of Wilhelm von Humboldt’s ideas and those of his followers G. Steintal and A. Schleicher; 6) from 1863 starts acting Valuevskyi Circular .

The renaissance of national intentions , reanimation factor of which is language, in cultural circles of Ukrainian ethnos in the first half of the XIX th century required the extension of next generation functional limits of the Ukrainian language. This idea in the context of national education clearly was formulated by M. Kostomarov in his article “About the southern Russian language teaching”, which was published in 1862 in May issue of “Osnova”. Describing the activities of Kostomarov in education, N. S. Pobirchenko noted that community and magazine “Osnova” played a major role in the educational movement throughout whole Ukraine, paying great attention to the introduction of Sunday schools and Ukrainians teaching language. In connection with this there was a lack of textbooks and books. In particular, it led T. Shevchenko to write a “ABC of Southern Russian language” (1861) and P. Kulish – “Grammar” (1857, 1861). Because of book’s lack, some from people saw way out in translating Russian books into Ukrainian. As Pobirchenko rightly noted,

M. I. Kostomarov followed a different view, that he has written in his article “Teaching of Southern Russian language” [14, p. 330]. We think that not only this induced Professor Kostomarov to write articles, the main goal – to identify and to prove the mainline program tasks and aims of new Ukrainian national movement. Kostomarov firstly, clearly defines the main aim, obviously, based on Humboldt’s postulate that Language is the main organ of people thoughts, that created it: “We need to teach people in our native language, teaching of science is for those who used not only to talk, using general Russian, but to think, about all languages, and those people whose native language is still the most convenient and easiest form of communication and expression thoughts. Instead of stories, comedies, and poetry scientific books are needed” [10, p. 310]. Secondly, justifies it, understanding language as a means of knowledge: “...until the southern language will not pass the knowledge, until this language becomes universal guide to education, all our writings in that language – a brilliant unfertile flower ...” [10, p. 309]. Third, he determine the specific tasks, that are the creation of teaching materials, that constitute the initial base, the foundation of national education : 1) ABC, and 2) the religious literature “short sacred and church history, catechism, passages from teachings of the saint fathers of the Church, the lives of people’s favorite saints and divine explanation” [10, p. 310], 3) the Natural cycle books: arithmetic, cosmography, geography, etc.; 4) native language grammar, according to which “people will get acquainted with the construction of human speech” [10, p. 311], 5) jurisprudential literature, that will acquaint people with the main reasons of their situation in the state and their juridical rights. Kostomarov characterizes them as “the plan of primary education” [10, p. 311].

As a separate question the functions of the state in this National Education project are discussed: “The state is a necessary external form of societies combination, and can consist of many nations, in the public sense, all together make up one body, but in the inner lives everybody is a distinctive whole. Not mixing with the people, the state should not prefer any of dependent people, and put itself above the other, however, equally to guard the way of their mutual relations, and not

interfere with the free development of each. For the government, that expresses the state beginning, customs and peculiarities of people should be equally legitimated and moral life demands of each of them shouldn't have obstacles" [10, p. 311]. As you can see, M. Kostomarov defends the principle of Humboldt, herewith basing on Humboldt's idea of unique world view of each nation and thus considerably extends its context.

Thus, to formulate Humboldt's principles of linguistic outlook, feasibility of combination of linguistic, historical, anthropological and ethno-psychological studies, there was prepared beneficial ground where they based and were accepted and deeply internalized by Ukrainian scientists and cultural figures at the beginning of the 1860^s, in the context of immediate and urgent national problems, primarily related with the abolition of serfdom, nearly a century of whose domination on Ukrainian lands led to a decline in almost all spheres of national life.

For people, whose language suffered from language suicide and language killing, culture, language, history, territory that was divided into East and West, the idea of the outstanding German thinker – Wilhelm von Humboldt was vital and necessary. His idea of the uniqueness of each language as nation outlook armed national conscious of Ukrainian intellectuals in the competition for the right of native language existence and national culture, and among national linguists who fought for this right were those who sought for ideas of famous German philosopher and adapted them to the Ukrainian ground.

References

1. **Bevzenko S. P.** Istoria vyvchenya ukrainskoi movy: Navchalnyi posibnyk [The study of the Ukrainian language history: Tutorial], Stepan Pylypovych Bevzenko. K.: Vysha shkola [High school], 1991. – 231 p. (ukr)

2. **Biletskiy O. A.** Rozvytok narodnoi osvity v Katerynoslavskiy guberni (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [The development of public education in Ekaterinoslavsk province (the second half of XIX – beginning of XX century)]: dissertation for taking the degree of candidate of pedagogical sciences: speciality

13.00.01 “Zagalna pedagogika ta istoriya pedagogiky” [General History and Education of pedagogic] Oleksiy Anatoliyovych Bilezkiy. Slovyansk. 2009. – 203 p. (ukr)

3. **Humbolt W. fon.** O razlichii stroeniya chelovecheskih yazykov i ego vliyanie na duhovnoe razvitie chelovechesyva [About the difference between the structure of human languages and its impact on the spiritual development of mankind] Wilgelm fon Humboldt// Humboldt W. fon. Izbrannye trudy po yazykoznaniiu [Selected works about linguistics]; [translated from German]: general edition G.V. Ramishvilli; afterwords A.V. Gulygi I V.A. Zveginzeva. M. Progress. 2000. 37-298 pp. (rus)

4. **Humboldt W. fon** Kharakter yazyka i kharakter naroda [Nature of language and people’s character; [per. O.A. Gulygi] / Wilgelm fon Humbaldt / Humboldt W. fon. Yazyk i filosofiya kultury [Language and philosophy of Culture]; [translated from German]: have been written, common addtion and introduction by A.V. Gulygi, G.V. Ramishvili. M. : Progress. 1985. 370 – 381 pp. (World linguists) (rus)

5. **Guseltseva M. S.** Tvorcheskoe nasledie I. Tena i D. N. Ovsyaiiko-Kulikovskogo: kulturno-psihologicheskaya epistemologiya (electronic resource) [Creative heritage of I. Ten and D.N. Ovsyaiiko-Kulikovskiy: cultural and psychological epistemology] M. S. Guseltseva // psychological researches: electronic scientific journal. 2010. – № 5. – Rezhim dostupa k tekstu: <http://www.psystudy.ru/index.php/num/2010n5-13/382-guseltseva13>. (rus)

6. **Efremov S. O.** Istoriya ukrainskogo pismenstva [History of written Ukrainian]: Sergiy Oleksandrovich Efremov. K.: Femina. 1995. 688 p. (ukr)

7. **Zhovtobryuh M. A.** Narys istoiya ukrainskogo movoznavstva [Outline of the history of Ukrainian linguistics] (1918–1941) / Mihaylo Andriyovich Zhovtobryuh / AN Ukrainy. O. O. Potebiya’s Institute of lingvistic; was sent to subedit by V. M. Rusanivskiy. –K. : Nauk, dumka. 1991. 260 p. (ukr)

8. **Kolyada N. M.** Rozvytok nedilnyh shkil v Ukrainy (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [The development of Sunday schools in Ukraine (the second half of XIX - beginning of XX century).]: author's abstract for riching the scientific degree

of pedagogical science: speciality 13.00.01 “Zagalna pedagogika ta istoriya pedagogiky” [General History and Education of pedagogic] Nataliya Mikolaivna Kolyada. K. 2004. 26 p. (ukr)

9. **Kostomarov M.** Knygy bytiya ukrainskogo narodu [The book of Ukrainian people being]: Mikola Kostomarov. Lviv, Kyiv: Novi shlyahy. 1921. 24 p. (ukr)

10. **Kostomarov N.** O prepodavanii na yuzhnorusskom yazyke [About teaching using south-Russian language] / Nikolay Kostomarov // Kostomarov M. I. Slov'yanska mifologiya: Vibrani pratsi z folklorstyky y literaturoznavstva [Slavic mythology: Selected works of folklore and literature].: K.: Lybid. 1994. 309 – 313 pp. (ukr)

11. **Lototskiy A.** Ukrainska knyga [Ukrainian book]: Antin Lototskiy. Praga : Legiografie. 1926. 13 p. (ukr)

12. **Malanuk E. F.** Narysy z istoriyi nashoi kultury [Outlines of the history of our culture]: Evgen Filimonovich Malanyuk. K. : Oberegi. 1992. 80 p. (ukr)

13. **Pirozhenko L. V.** Biletskiy-Nosenko Pavlo Pavlovich / L. V. Pirozhenko // Ukrainska pedagogika v personaliyah [Ukrainian pedagogic in persons]: 2 books. – Book 1: Navchalniy posibnik [educational accessories] / edited by O. V. Suhomlinskoi. K. : Lybid. 2005. 250–255 pp. (ukr)

14. **Pobirchenko N. S.** Kostomarov Mykola Ivanovych / Natalya Semenivna Pobirchenko // Ukrainska pedagogika v personaliyah [Ukrainian pedagogic in persons]: 2 books – Kn. 1: Navchalniy posibnyk [educational accessories] / edited by O. V. Suhomlinskoi. K. : Lybid. 2005. 250–255 p. (ukr) 468 – 333 pp. (ukr)

15. **Rusanivskiy V. M.** Istoriya ukrainskoi literaturnoi movy. [The history of Ukrainian literature language]: schoolbook. Vitaliy Makarovich Rusanivskiy. – K. : Artek. 2001. – 392 p. (ukr)

16. **Savchenko F.** Zaborona ukrainstva 1876 r. Do Istorii gromadskih rukhiv na Ukraini 1860–1870 rr. [The Prohibition of Ukrainians in 1876. The history of social movements in Ukraine of 1860-1870 years]: Fedir Savchenko. – H., K. : Derzhavne vydavnytsvo Ukraini. 1930. 415 p. (ukr)

17. **Shevelov Yu.** Chernigivschina u formuvanni novoi ukrainskoi movy [Chernihiv in the formation of the new Ukrainian language]: Yuriy Shevelov. Parizh, Nyu-York. 1961. 15 p. (ukr)

18. **Shtepa P.** Zaborona ukrainskogo slova v Rossii [Prohibition of Ukrainian word in Russia] / P. Shtepa. – Toronto : Vidavniststvo prosvitnoi komisii Ruskogo narodnogo soyuzu. 1916. 59 p. (ukr)

19. **Shulezhkova S. G.** Istoriya lingvisticheskikh ucheniy: Uchebnoe posobie dlya studentov filologicheskikh fakultetov [The History of linguistic study: Textbook for students of philological department]: Svetlana Grigorevna Shulezhkova. M. : Flinta, Nauka, 2004. 400p. (rus)

Кришко А. Ю.

Відгук ідей Вільгельма фон Гумбольдта у контексті проблем розвитку української мови в Україні XIX – початку XX століття

У світлі боротьби за існування національної культури, що триває в Україні починаючи з XVIII століття, ми розглянемо питання розвитку української мови і стану мовної освіти в складних умовах політики етнокультурної асиміляції у XIX – на поч. XX ст., а також питання впливу ідей німецького мислителя на розвиток української мови в державі XIX – поч. XX ст., та на свідомість українських інтелігентів, які боролися за право на існування рідної мови й національної культури. У контексті досліджуваної проблеми нас насамперед цікавлять етнолінгвістичні ідеї В. Гумбольдта, оскільки, починаючи з XVIII століття, питання відрубності української мови від російської і польської стало не просто питанням самостійності українського народу, а питанням боротьби за існування української нації й української культури як такої.

Ключові слова: українська мова, літературна мова, лінгвоцид, українська нація, мовна освіта, народний дух.

Крышко А. Ю.

Отклик идей Вильгельма фон Гумбольдта в контексте проблем развития украинского языка в Украине XIX – начала XX века

В свете борьбы за существование национальной культуры, которая длится в Украине начиная с XVIII века, мы рассмотрим вопросы развития украинского языка и состояния языкового образования в сложных условиях политики этнокультурной ассимиляции в XIX – нач. XX века, а также вопросы влияния идей немецкого мислителя В. Гумбольдта на развитие украинского языка в государстве XIX – нач. XX века и на сознание украинских интеллигентов,

которые боролись за право на существование родного языка и национальной культуры. В контексте исследуемой проблемы нас прежде всего интересуют этнолингвистические идеи В. Гумбольдта, поскольку, начиная с XVIII века, вопрос обособленности украинского языка от русского и польского стал не просто вопросом независимости украинского народа, а вопросом борьбы за существование украинской нации и украинской культуры как таковой.

Ключевые слова: украинский язык, литературный язык, лингвоцид, украинская нация, языковое образование, народный дух.

Information about the author

Anna Yuriivna Kryshko – post-graduate student of Department of Social Pedagogics, Social Work and History of Pedagogics of Uman Pavlo Tychina State Pedagogical University.

The article was received by the Editorial Office on 28.03.2013

The article was put into print on 26.04.2013